

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ПРЯМІЦІН В. Ю.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
інтелектуальної власності та приватного
права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

МИКИТА А. А.,

студентка II курсу факультету соціології
та права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

УДК 341.33

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.38>

**ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ЧЕРЕЗ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКУ ВІЙНУ**

У статті розглядаються нагальні та принципово важливі питання розуміння необхідності гарантування, дотримання й забезпечення прав людини за будь яких обставин сьогодення. Розгляд проблематики даного питання зачіпає не лише державний рівень вирішення дотримання прав людини, а й міждержавний, тому ця робота досліджує та проходить через найважливіший напрямок міждержавного співробітництва, щодо забезпечення прав людини й громадянина в умовах війн, воєнних заворушок та інших видів збройних конфліктів міжнародного і не міжнародного характеру.

Наразі, незважаючи на те, що сучасне міжнародне право засуджує будь-яку агресію та забороняє війни взагалі, питання реалізації положень міжнародних актів щодо забезпечення прав людини залишається відкритим, а тому дана стаття є актуальною. Сьогоднішній день є підтвердженням того, що початок війни є досить несподіваним та непередбачуваним тому постійна підготовка та систематичний захист прав цивільного населення є необхідним.

Сьогодення демонструє нам тенденцію до локальних воєн, тобто сценарій військових дій розгортається між двома і більше державами, що обмежені певним колом інтересів в залежності від їх політичних цілей у військових діях. Що ж до території конфлікту, то це як правило, невеликий географічний регіон, що знаходиться в межах однієї з сторін, яка бере участь у воєнних діях.

Як вже зазначалося, за своїм характером збройні конфлікти можуть бути, як міжнародні, так і міждержавні, проте незалежно від виду конфлікту це ставить під загрозу реалізацію більшості основоположних прав і свобод людини й громадянина та безпосередньо найважливіших, на наш погляд, природних прав людини, закріплених Конвенцією про захист прав людини і основоположних

свобод (далі – Конвенція) – право на життя, заборона катування, а також право на свободу та особисту недоторканість (ст.ст. 2, 3, 5 Конвенції).

Ключові слова: збройна агресія, воєнний стан, права людини, цивільне населення, українсько-російська війна, збройні конфлікти.

Pryamitsyn V. Yu., Mykyta A. A. Human rights violations due to the Ukrainian-Russian war

The article considers urgent and fundamentally important issues of understanding the need to guarantee, respect and ensure human rights in all current circumstances. Consideration of this issue affects not only the state level of human rights, but also interstate, so this work explores and goes through the most important area of interstate cooperation in ensuring human and civil rights in wars, riots and other armed conflicts international and non-international. international character.

At present, despite the fact that modern international law condemns all aggression and prohibits war in general, the issue of implementing the provisions of international human rights instruments remains open, and therefore this article is relevant. Today is a confirmation that the beginning of the war is quite unexpected and unpredictable, so constant training and systematic protection of the rights of the civilian population is necessary.

Today shows us the tendency to local wars, ie the scenario of hostilities unfolds between two or more states that are limited to a certain range of interests depending on their political goals in hostilities. As for the territory of the conflict, it is usually a small geographical region located within one of the parties involved in hostilities.

As already mentioned, the nature of armed conflicts can be both international and interstate, but regardless of the type of conflict, it threatens the realization of most fundamental human and civil rights and freedoms and the most important, in our opinion, natural human rights Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Convention) – the right to life, the prohibition of torture, as well as the right to liberty and security of person (articles 2, 3, 5 of the Convention).

Key words: armed aggression, martial law, human rights, civilian population, Ukrainian-Russian war, armed conflicts.

Постановка проблеми. Світова історія налічує тисячі війн та збройних конфліктів, що безпосередньо стосується знецінення людського життя. Як наслідок: війна залишає дітей – сиротами, жінок – вдовами, чоловіків – інвалідами, зламану психіку, зруйновані домівки тощо. Людству знадобилося дві світові війни, що забрали мільйони життів, для того, щоб перемогло людське прагнення до миру. Це знайшло свій вияв у проголошенні Статуту ООН 1945 р., де йдеться: «Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості звільнити майбутні покоління від лиха війни, що двічі в нашому житті принесло людству непоправне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність особистості людини, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і створити умови, при яких можуть дотримуватись справедливості і повага до обов'язків, що впливають з договорів і інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу і покращенню умов життя при великій свободі...» [4]. Даний статут закріпив завдання та цілі, які стали першочерговими для забезпечення миру і спокою. Але сучасний стан речей залишається досить скептичним.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини та їх особливості щодо захисту та гарантування прав і свобод людини у період воєнного українсько-російського конфлікту.

Предметом дослідження є правовий аналіз прав людини в період збройних конфліктів на основі міжнародно-правових актів, національного законодавства та загально визнаних принципів права.

Стан дослідження проблеми. Аспектам реалізації прав людини в умовах воєнного стану приділено праці багатьох дослідників сучасності. Активні дискусії навколо проблематики тривають, оскільки питання набуло актуальності та стало важливим для України в контексті збереження людського потенціалу під час збройної агресії з боку Російської Федерації. Зокрема, проблематика реалізації прав людини всебічно досліджена у працях О. Прієшкіної, М. Ковалів, Т. Заворотченко, А. Олійника, Л. Демидової, В. Свердліченко, О. Буханевич, А. Мерник, О. Петришин, В. Пилипенко, П. Пилипишина, Н. Раданович, С. Кузніченко та ін.

Завдання даного наукового дослідження полягає у проведенні дослідження основних аспектів функціонування держави під час воєнного стану, зокрема характерних особливостей та механізмів реалізації прав людини, законодавчих основ їх дотримання в умовах збройної агресії.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

З вищевказаного випливає, що права та їх гарантії відображають обов'язки та спрямованість держави, яка зобов'язана нести відповідальність перед людиною за виконання своєї діяльності. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану.

Взаємодія між державою і громадянами може зазнавати трансформацій під тиском глобальних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, до яких належать і процеси введення надзвичайного чи воєнного стану. Проте Конституція, будучи найвищим законом в Україні та маючи потужний регуляторний потенціал, надає пріоритет правам людини над потребами чи інтересами держави.

Теорія поділу прав людини належить французькому юристу Карелу Васеку. В основі цієї концепції лежить генераційний підхід, тобто поділ прав людини на три покоління відповідно до їх історичного формування та розвитку.

Перше покоління прав людини – громадянські і політичні права. Вважається, що права першого покоління – це основа інституту прав людини, оскільки до них зараховують право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи тощо.

Друге покоління прав людини – соціальні, економічні і культурні права (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства і дитинства та ін.) – сформувалося в процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу.

Третє покоління прав людини можна назвати солідарними (колективними) правами, тобто правами всього людства – правами людини, правами народів, правами нації, правами спільноти та асоціації: право на мир, безпеку, право на самовизначення народів тощо.

Варто зазначити, що проблематика еволюції четвертого покоління прав людини набуває вагомого значення з огляду на сучасні потреби розвитку людства.

Четверте покоління людських прав – це незалежність й альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії [9].

Відповідно до концепції історичного розвитку прав людини під час воєнного стану, четверте покоління звертає нашу увагу на тому, що людина не повинна бути обмеженою лише базовими громадянськими й політичними правами. Співпраця громадян і держави в умовах війни має бути ефективною для обох сторін. У свою чергу ефективність залежить від незалежності і людини, і держави, які безпосередньо являються рівноправними суб'єктами правовідносин.

Під час воєнного стану виникло поняття «жертва війни». У теорію міжнародного права воно було введено в процесі розробки Женевських Конвенцій у 1949 році.

До жертв війни відносять:

– поранених та хворих (Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях);

- осіб, які зазнали корабельної аварії / аварії літального апарата (Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі);
- військовополонених (Конвенція про поводження з військовополоненими);
- цивільні, що перебувають у районі воєнних дій і на окупованій території (Конвенція про захист цивільного населення під час війни);
- безвісно відсутні особи, а також загиблі (померлі) [2].

В Додатковому Протоколі I розкривається зміст вище наведених категорій осіб. Зокрема, пораненими та хворими (як військовослужбовців, так і цивільних громадян) вважають осіб, що внаслідок травми, хвороби чи іншої фізичної чи психічної вади або ж інвалідності потребують медичної допомоги та/або догляду. До категорії осіб, що охоплюються даним терміном включаються також, породіллі, новонароджені, вагітні жінки, люди похилого віку, які потребують медичної допомоги та/або догляду. Дані особи повинні утримуватися ворожих дій. У широкому розумінні до жертв війни, окрім загиблих, поранених, депортованих та інтернованих, відносять біженців та евакуйованих, а іноді враховують і непрямі демографічні втрати (ненароджених у результаті впливу воєнного часу на демографію).

До осіб, які зазнали корабельної аварії / аварії літального апарату включають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, що наражаються на небезпеку на або в інших водах внаслідок корабельної аварії / аварії літального апарату. Вони продовжують вважатися потерпілими від настання корабельної аварії / аварії літального апарату та під час їх порятунку і до моменту, коли вони отримують інший статус відповідно до Женевської Конвенції про захист жертв війни або Додаткового Протоколу I та вони продовжують утримуватися від ворожих дій [7, с. 34–36].

В обсязі розгляду даної теми варто також розібратися з поняттям цивільного населення та його правовим статусом в період збройних конфліктів.

Вперше проблему захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту було порушено в XIV–XVI ст. у процесі формування системи «картелей та капітуляцій» між командуючими ворожих армій. У період з 1581 року по 1864 рік було укладено понад 290 таких угод. Перша з них була підписана майже на 200 років раніше у 1393 році між кантонами Швейцарії (Сімпахська угода) і містила положення про заборону участі жінок та дітей у війні, а також щодо недоторканності поранених, поваги до їх особистості та майна [12, с. 27].

Такий підхід зустрічається не лише в практичних посібниках для військового керівництва, але й у працях філософів, теологів та юристів того часу. Так, Бертран Дюгеклен та Жанна д'Арк вимагали від своїх військ поваги до жінок, дітей та селян (землеробів). Такого ж принципу дотримувалися й французькі полководці, які забороняли грабіж та жорстоке поводження з некомпаньонами, в т. ч. й дітьми. Іспанський правознавець Ф. Вітторіо, до якого навіть звертався за консультаціями Карл V (імператор Священної Римської імперії в 1530–1556 роках з династії Габсбургів), у своїй праці «Relectiones Theologicae» (1557 рік) осуджував вбивство невинних, полонених, а також тих, хто склав зброю. Приблизно в цей же період ордени монахів почали надавати допомогу й лікувати поранених та хворих, незалежно від їх приналежності до тієї чи іншої сторони [6, с. 34].

Досліджуючи проблему захисту цивільного населення, зокрема дітей, під час збройних конфліктів до початку XX ст., доцільно проаналізувати першу Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених та хворих воїнів у діючих арміях 1864 року. Щодо цього Франсуа Бюньон зазначає, що жоден з попередніх текстів не здійснив подібного впливу на відносини воюючих сторін [5, с. 29].

Відповідно до положення статті 5 згаданої Конвенції, місцеві жителі, які надають допомогу пораненим, користуються недоторканністю і залишаються вільними; військові начальники воюючих держав зобов'язані попереджувати місцеве населення про такий заклик до гуманності та про право нейтральності, що гарантується за прояв людяності. Окрім того, кожен поранений, який був прийнятий місцевими жителями та належним

чином отримав допомогу, слугує охороною такому дому, а місцеві жителі, які прийняли в себе поранених, звільняються від військових постояльців та певної частини накладених військових контрибуцій [11].

Деякі гарантії надаються всім цивільним особам, як це закріплено в статтях 13–26 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, статтях 72–79 Додаткового протоколу I. Проте більшість з них належать до так званих захищених цивільних осіб, визначення яких дано в статті 4 Женевської конвенції IV, – в основному це ті особи, які перебувають у владі супротивника, оскільки вони перебувають на території ворога або їх територія окупована ворогом (ст.ст. 27–34, 47–135 Женевської конвенції IV) [3].

Більш детальними є норми щодо захисту інтернованих цивільних осіб. В частині VI розділу III Женевської конвенції IV описаний режим для інтернованих осіб та зазначено, що інтернована цивільна особа є винятком із загального правила – на відміну від комбатанта, не може бути затримана. У багатьох аспектах це схоже з режимом, що міститься у Женевській конвенції III про поводження з військовополоненими [8, с. 4–13].

Особливий режим захисту норми міжнародного гуманітарного права надають біженцям, які проникли на територію ворога, від поганого поводження, заснованого на їх національності (стаття 44 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення).

Біженці, які одержали свій статус ще до початку воєнних дій, розглядаються міжнародним гуманітарним правом в умовах міжнародного конфлікту особами, які знаходяться під заступництвом. Це, зокрема, передбачено в статті 73 Додаткового протоколу I. Існують також особливі гарантії для осіб, які втекли на територію, яка пізніше стала окупованою державою, громадянами якої вони є (стаття 70 (2) Женевської конвенції IV).

Таким чином, Женевська конвенція IV 1949 р. визначає «цивільне населення» як населення, що включає «усіх осіб, які є цивільними», а поняття «цивільна особа» в значенні Женевської конвенції IV є як будь-яка особа, яка не служить у збройних силах або організованій збройній групі однієї із сторін конфлікту.

До цивільного населення відносяться всі інші особи, які не беруть участь активно у ворожих діях, тобто у нападі, що починається однією стороною з метою нанесення фізичного збитку військовим та об'єктам супротивника [13].

Цивільні особи користуються захистом, за винятком деяких випадків і на період, доки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. Під воєнними діями варто розуміти силові дії, застосовані до противника, з метою зламати його опір. У цьому випадку критеріями безпосередньої участі у воєнних діях є такі:

- прямий причинно-наслідковий зв'язок між актами участі й наслідками;
- застосування сили з боку цивільних осіб;
- ворожі дії без застосування зброї (транспортування зброї, доставляння за місцем призначення);
- вербування осіб для участі у воєнних діях [10].

Висновок. З вищенаведеного зрозуміло, що найвразливішою категорією під час воєнних дій є діти та жінки. Дана найважливіша категорія все більше звертає увагу дослідників та науковців сучасності в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права.

На превеликий жаль сьогодення не демонструє тенденцію до зниження кількості збройних конфліктів, а тому всупереч зусиллям світового співтовариства, цивільне населення залишається основним об'єктом дискримінації безпосередньо в умовах воєнного стану.

Аналіз чинних положень міжнародного законодавства, відповідно до нашого дослідження, потребує вдосконалення не лише для точного дотримання, реалізації та забезпечення, а й для відповідності до всіх поколінь прав людини.

Проте реалізація прав людини залежить не лише від держави та міжнародних товариств, що намагаються закріпити ці положення на законодавчому рівні, на нашу думку, це також залежить і від людей, оточуючих одне одного, поважаючих та підтримуючих одне одного.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 1 січня 2020 р. / *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2020. 82 с.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. / ООН : *Зібрання чинних міжнародних договорів України* від 1990 р., № 1, 25 с.
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: 12 серпня 1949 р. / *Офіційний вісник України* від 16.04.2013 р., № 27, 370 с., ст. 942, № 66334/2013.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: від 16 верес. 2005 р. / ООН.
5. Бюньон Франсуа. Международный комитет Красного Креста и защита жертв войны. – М. : Международный комитет Красного Креста, 2005. – 1615 с.
6. Давид Эрик. Принципы права вооруженных конфликтов. – М. : Международный комитет Красного Креста, 2000. – 718 с.
7. Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини). *Право України*. 2011 (№ 1). 34–36 с.
8. Лавніченко О. В. Сутність збройного конфлікту всередині держави та підходи до його типології. *Честь і закон*. 2015 (№ 4). 4–13 с.
9. Маложон О. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2021 р.
10. Рівна А. І. Добримання прав людини в період збройних конфліктів : квал. роб. / Тернопіль, 2020. 85 с.
11. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. URL: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/120?OpenView>
12. Pictet Jean S. *Le Droit Humanitaire et la Protection des Victimes de la Guerre*, Leiden, A. W. Sijthoff, et Genève, Institut Henry-Dunant, 1973, 152 pages.
13. The University Centre for International Humanitarian Law. Expert meeting on the right to life in armed conflicts and situations of occupation. Geneva. 2005.

